

EVA MICHAELI, VIKTÓRIA KANDRÁČOVÁ¹**RACIONÁLNE VYUŽÍVANIE POTENCIÁLU KRAJINY NA PRÍKLADE
ŠARIŠSKÝCH MICHALIAN²**

Eva Michaeli, Viktória Kandráčová: Rational Utilization of Landscape Potential on the Example of Šarišské Michaľany. Geogr. Čas., 37, 1985, 4, 3 maps, 4 figs, 18 refs.

The submitted study is an endeavour to depict relevant linkages between elements of the physico-geographical and socio-economic-geographical subsystems of the landscape of Šarišské Michaľany — one of major central settlements of the district Prešov. It is both echo and appeal to the needs of territorial-planning practice. It is an outline of possibilities for geography to be applied in geography of small territories in evaluating both natural and socio-economic potentials for rational management of anthropogenic activities.

ÚVOD

Výraznou črtou súčasnej geografie je úsilie uplatniť výsledky geografických výskumov v spoločenskej praxi, predovšetkým v činnosti riadiacich i plánovacích orgánov a inštitúcií. Veľké možnosti sa objavujú práve v súvislosti s riešením otázok týkajúcich sa realizácie programu starostlivosti o životné prostredie. Za týmto účelom sa pri radách ONV zriadili komisie pre životné prostredie, ktoré vypracovali súhrnné koncepcie starostlivosti o životné prostredie v jednotlivých okresoch. Daná problematika je v nich spracovaná globálne, prevažne na úrovni malomierkových máp, prípadne bez mapovej dokumentácie. Takýto prístup vynecháva mnohé detaily týkajúce sa menších území, napr. katastrov obcí a nevyžaduje si zapojenie širokej verejnosti do tohto procesu, strácajú týmto časť svojho pôvodného zámeru. Veď starostlivosť o životné prostredie začína práve tam, kde človek býva, pracuje, kde trávi väčšinu svojho času, kde kulminuje jeho senzitívne vnímanie.

Najkompetentnejšími orgánmi, ktoré zodpovedajú za komplexný hospodársky a sociálny rozvoj na svojom území, sú národné výbory. Im prislúcha plne-

¹ RNDr. Eva Michaeli, CSc., RNDr. Viktória Kandráčová, Pedagogická fakulta Univerzity PJŠ, Katedra geografie, Gottwaldova ul. č. 1, 081 61 Prešov.

² Príspevok bol prednesený na konferencii Geografické prístupy v urbanizme a územnom plánovaní, konanej v dňoch 21.—22. 2. 1984 v Bratislave. Na tomto mieste si autorky dovoľujú poďakovať akademikovi E. Mazúrovi za cenné rady a pripomienky poskytnuté k definitívnej podobe príspevku.

nie programu starostlivosti o životné prostredie v katastroch obcí. Táto úloha je náročná a komplikovaná najmä preto, že uvedené orgány nemajú k dispozícii seriózne veľkomierkové mapy katastrov obcí so synchronnou inventariáciou geografickej skutočnosti, vyhotovenie ktorej (na úrovni obce ako základnej administratívnej buňky) by malo prináležať práve im. Realizácia daného programu je nevyhnutná pre odstránenie absencie serióznych, komplexných, vedecky podložených nepaušálnych rozborov zohľadňujúcich zákonitosti vzťahov prvkov oboch geografických subsystémov záujmových sídel v prospech ich optimálneho mikro aj makroregionálneho rozvoja.

V predložennom príspevku, ktorý vznikol na základe terénneho výskumu vykonaného v rokoch 1981—1984 do máp mierky 1:10 000, sme v konkrétnom území katastra obce na základe fyzickogeografickej analýzy vyčlenili fyzickogeografické mikroregióny predstavujúce bázu pre antropickú činnosť v krajine. Túto sme konfrontovali so súčasnou hospodárskou exploataciou krajiny. Výsledkom takto zameraného výskumu je návrh zmien v štruktúre súčasnej exploatacie krajiny, ktorý by mal prispieť k jej racionálnemu využívaniu i zachovaniu životného prostredia, podporiť geografickú homeostázu a pozdvihnúť fyziognomickú hodnotu skúmaného územia.

POLOHA OBCE A JEJ POSTAVENIE V SÍDELNOM SYSTÉME

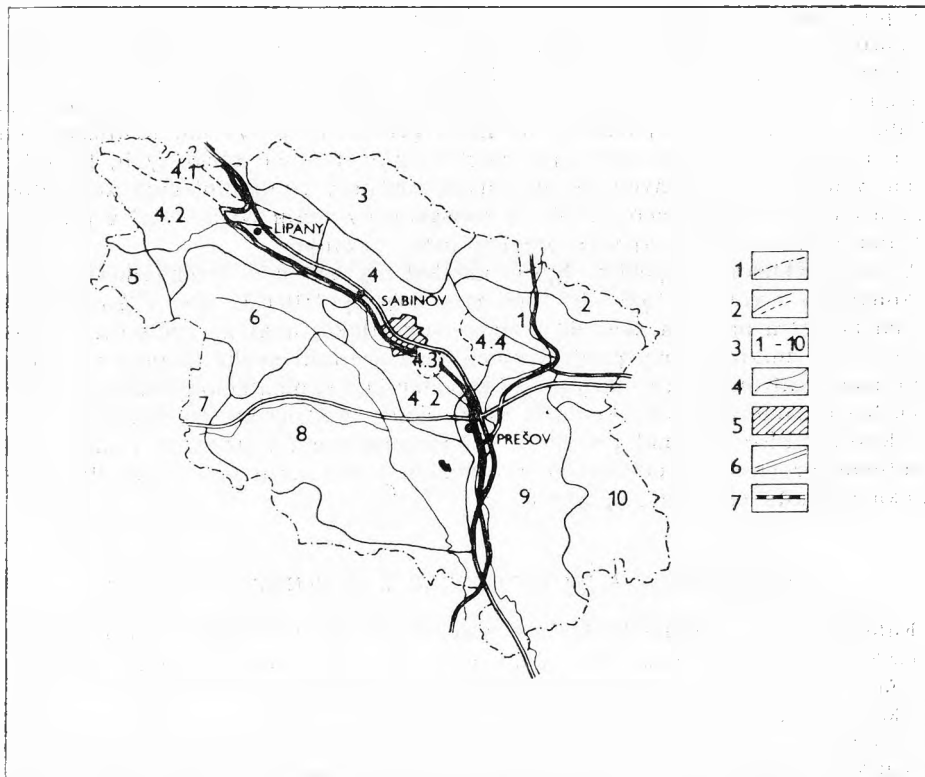
Kataster obce Šarišské Michaľany rozprestiera sa v geomorfologickom celku Spišsko-šarišského medzihoria, jeho podcelku Šarišského podolia, prevažne na ľavom brehu rieky Torusy, severozápadozápadne od sopečného exotu Šarišského hradného vrchu. Územie má tvar nepravidelného kosodĺžnika pretiahleho v smere SV—JZ o rozhole 9,3 km². Maximálna šírka katastrálneho územia je 4,9 km, dĺžka 3,8 km. Relatívny výškový rozdiel medzi nivou Torusy a pahorkatinou Šarišského podolia v katastri je 118 m, priemerné relatívne výškové rozdiely sú tu 20—50 m.

Socioekonomickogeografický význam obce vyplýva z jej výhodnej dopravnej (na ceste aj železnici) polohy v ťažisku okresu na rozhraní urbanizačných (obr. 1) priestorov sídel obvodného významu — Prešova a Sabinova (vo vzdialenosti 10—15 km od okresného mesta Prešova a 6 km od obvodného strediska Sabinova). V zmysle uznesenia vlády SSR č. 1/1972 Šarišským Michaľanom ako strediskovému sídlu miestneho významu podliehajú nestrédiskové obce Ostrovany (vzdialené 2 km) a Medzany (2,5 km). Celkový počet obyvateľov spádového obvodu vrátane sídla miestneho významu je 4200.

FYZICKOGEOGRAFICKÁ ŠTRUKTÚRA KRAJINY

Fyzickogeografické pomery skúmaného územia tvoria bázu, na ktorej sa postupne od prvého náporu človeka až po súčasnosť vytvárala istá forma hospodárskej exploatacie, preto prv ako pristúpime k charakteristike súčasného hospodárenia s krajinou, predkladáme rozbor prírodných pomerov.

Geologická stavba územia je málo pestrá. Buduje ho ílovcovopieskovcové súvrstvie centrálnokarpatského paleogénu, v ktorom sú ílovce v prevahe alebo v rovnováhe s pieskovecami [9]. Na povrchu paleogénu je rôzne mocná vrstva kvartérnych sedimentov. Z nich najvýznamnejšie sú nívne uloženiny (mocnosť

Obr. 1. Orientačná mapa [podľa mapy Regionálne geomorfologické členenie (E. Mazúr, M. Lukniš 1980)].

1 — hranice okresu, 2 — hranice geomorfologických jednotiek, 3 — geomorfologické jednotky: 1 Beskydské podhorie, 2 Ondavská vrchovina, 3 Čergov, 4 Špišsko-šarišské medzihorie, 4.1 Hromovec, 4.2 Šarišské podolie, 4.3 Šarišský vrch, 4.4 Stráže, 5 Levočské vrchy, 6 — Bachureň, 7 Branisko, 8 Šarišská vrchovina, 9 Košická kotlina, 10 Slanské vrchy; 4 — rieky, 5 — skúmané územie, 6 — cesty, 7 — železnice.

6—9 m) v juhozápadnej a terasové štrky (mocnosť 3—8 m) v severovýchodnej časti katastra. Terasové štrky prekrývajú sprasované hliny a rôzne varianty jemných soliflukčných hĺn (mocnosť 2—5 m).

Reliéf na území katastra predstavuje mierne zvlnená pahorkatina Šarišského podolia. Najvýznamnejším reliéfortvorným prvkom sú tu riečne terasy a riečne nivy. Menšiu časť zaberajú široké ploché chrbty indikujúce na poriečny systém, eróznodenudačné a zlomovodenudačné stráne. Riečne terasy predstavujú široké plošiny po ľavej strane Torysy. Najmladším členom reliéfu je riečna niva reprezentovaná rovinatým územím s nepatrnými výškovými deniveláciami.

Charakteristika klímy je vypracovaná na základe meraní a pozorovaní klimatických staníc Prešov (266 m n. m.) a Sabinov (313 m n. m.). Priemerná ročná teplota vzduchu sa tu pohybuje medzi 7,8 — 8,6 °C. Priemerné januárové

teploty sú $-3,9$ až $-4,5$ °C a priemerná júlová teplota dosahuje hodnoty $18,0$ — $18,4$ °C. Ročná amplitúda je 23 °C. Teplotné inverzie sú časté najmä v zimných mesiacoch. Priemerný ročný úhrn zrážok sa pohybuje okolo 620 mm. Maximum zrážok pripadá na jún, niekedy na júl, minimum na február. Najviac hodín slnečného svitu má júl, najmenej december, na vegetačné obdobie pripadá okolo 1300 hodín. V Šarišskom podolí v ročnom priemere, koncom jari i v lete prevláda severozápadný vietor. V zime a na začiatku jari sú najčastejšie vetry severných smerov, ale pridružujú sa k nim i južné a juhovýchodné vetry.

Regionálne územie patrí do teplej klimatickej oblasti A, okrsku A₆, ktorý je mierne vlhký s chladnou zimou, kotlinový. Hodnoty teplôt, zrážok, smer vetra sú modifikované reliéfom a vegetáciou. Niva Torusy a nivy jej prítokov majú kontinentálnu klímu dolín. Vyššie položená pahorkatina má mierne kontinentálnu, mierne teplú a mierne vlhkú klímu. Lesné územie na SV katastra je oproti poľnohospodársky využívaným plochám vlhšie a chladnejšie.

Hydrograficky patrí kataster k povodiu Torusy. Riečnu sieť predstavujú nerozvinuté povodia dvoch lavostranných prítokov Torusy, Veľkého potoka a bezmenného potoka (nepozorované). Priemerný prítok Torusy za obdobie 1973—1977 bol $4,17$ m³/s. Najvodnatejším mesiacom je apríl. Podružné maximum pripadá na október, minimálne prítoky sú v auguste a v septembri.

Charakter podzemných vôd je závislý predovšetkým od geologickej stavby. Ílovcovo-pieskovcové súvrstvie centrálnokarpatského paleogénu je pre vodu slabopriepustné, preto puklinovo-pórové podzemné vody tu tvoria nevýznamné zásoby v rôznych hĺbkach. Priaznivé pomery pre vznik zásob podzemných vôd sú najmä v nivných uloženiach Torusy a v riečnych terasách. Rozpätýlené pramene obyčajných podzemných vôd sú na stráňach strednej terasy severozápadne od obce.

Najväčším znečisťovateľom (povrchových i podzemných vôd) je hospodársky dvor JRD, odkiaľ z hospodárskych budov uniká močovka, hnojnica, tekutý trus. Je tu i čerpacia stanica pohonných hmôt, z ktorej unikajú ropné produkty. Kanalizačná sieť obce ústí priamo bez čistiarne odpadových vôd (ČOV) do Torusy. Národný podnik IMUNA má síce vlastnú ČOV, ale táto nestačí zachytiť svojou kapacitou všetky odpadové vody. Podľa ukazovateľov kyslíkového režimu je na našom území I. B trieda, v skupine základného chemického zloženia II. trieda a v skupine zvláštnych ukazovateľov III. trieda. Výsledná trieda čistoty Torusy je v Šarišských Michaľanoch tretia. Najväčšie zdroje podzemných vôd na nive Torusy sú silne mineralizované a znečistené najmä amoniakom, fosforečnanmi, NO₂, teda nepitné [16].

Na riečnych ostrovoch a v bezprostrednej blízkosti koryta Torusy sú pôdy zo skupiny nevyvinutých surových pôd typu rambly. V ostatnej časti riečnej nivy sa nachádzajú pôdy so slabou diferencovaným profilom obsahujúce málo kalcia. Nivy prítokov Torusy pokrývajú hydromorfné pôdy. Na ostatnom území sú pôdne typy a subtypy zo skupiny pôd so slabým uvoľňovaním sesquioxydov. Z pôdnych druhov prevládajú stredne ťažké pôdy — hlinité. Lhké pôdy — piesčité sú na riečnej nive Torusy a jej prítokov. Ťažké pôdy — ílovité zaberajú iba malú severozápadnú časť katastra [15].

Pôvodnú vegetáciu na stráňach pahorkatiny a riečnych terasách tvorili dubovo-hrabové lesy Carici (pilosae) — Carpinetum (zväz Carpinion betulí OBERD. 1953) so svojimi subsociáciami. Menšie plochy na nivách potokov

I. MIKROREGIÓN

G	1	2	3				
R	1	5					
S	1	2					
K	2						
V	1						
P	1	2	3				
Ra	1	2	3				
B	3	4	6	7	8	9	10

II. MIKROREGIÓN

	3	6				
	1	5				
	1	2				
	1					
	1	3				
	3	4	5			
	3	4				
	3	5	6	8	9	10

III. MIKROREGIÓN

	4	5	6	
	1	2	5	
	1	2	3	
	3			
	2	3		
	6	7		
	5	7		
	1	6	8	10

IV. MIKROREGIÓN

G	6	7	8					
R	3	4	5					
S	3	4	5					
K	2	3						
V	3	4						
P	6	7	9					
Ra	5	6						
B	1	3	4	5	6	7	8	10

V. MIKROREGIÓN

	6	8	
	1	2	5
	2	3	4
	4		
	3	4	
	8	10	
	5	7	8
	1	2	8

Obr. 2. Štruktúra fyzickogeografických mikroregiónov.

G — geologický substrát: 1 — silikátovo-karbonátové nívne sedimenty kamenité, 2 — karbonátové nívne sedimenty, 3 — silikátovo-karbonátové nívne sedimenty piesčité, 4 — terasové štrky, 5 — sprašové sedimenty, 6 — jemné soliflukčné sedimenty, 7 — hlinito-piesčité deluviálne sedimenty, 8 — slabo vápnité flyšové pieskovce; R — reliéf: 1 — rovinatý reliéf, 2 — mierne zvlnený reliéf chrbtov a riečnych terás, 3 — hladký reliéf strmých strání, 4 — mierne zvlnený reliéf strání, 5 — antropogénny reliéf; S — sklonitosť: 1 — 0–2°, 2 — 2°1'–4°, 3 — 4°1'–6°, 4 — 6°1'–8°, 5 — 8° a viac; K — klíma: 1 — teplá, vlhká, 2 — teplá, mierne vlhká, 3 — teplá, mierne suchá, 4 — teplá, vlhká lesná; V — podzemné vody: 1 — podzemné vody riečnych nív, 2 — podzemné vody riečnych terás, 3 — podzemné vody jemných soliflukčných sedimentov, 4 — puklinovo-pórové vody flyšových pieskovcov; P — pôdne typy: 1 — surová nívna pôda, 2 — nívna pôda karbonátová, 3 — nívna pôda typická, 4 — nívna pôda oglejená, 5 — glejová pôda, 6 — hnedozem typická, 7 — hnedozem ilimerizovaná, 8 — hnedá lesná pôda typická, 9 — hnedá lesná pôda oglejená; Ra — vegetácia: 1 — Aegopodio — Alnetum praecarpaticum, 2 — Querco — Carpinetum alnetosum, 3 — Carpino — Alnetum, 4 — Pruno — Alnetum, 5 — Carici {pilosae} — Carpinetum, 6 — Carici {pilosae} — Carpinetum dryopteridetosum, 7 — Carici {pilosae} — Carpinetum lusuletosum; B — biotopy: 1 — les, 2 — okraje lesa, 3 — kroviny, 4 — lúky, 5 — pasienky, 6 — orná pôda, 7 — sady, 8 — synantrópne spoločenstvá, 9 — tečúce vody, 10 — ľudské sídla.

a v terénnych depresiách zaberala močiarová vegetácia zväzu *Phragmition communis* (W. Koch 1926). Nívu Torysy a jej prítokov pokrývali spoločenstvá zväzu *Alnion glutinosae* (Malcuit 1929; Meyer Drees 1936). Z pôvodnej vegetačnej pokrývky sa zachoval len malý fragment dubohrabín v severovýchodnej časti katastra, ktorý je silne antropicky ovplyvnený. Močiarová vegetácia a asociácie lužných lesov boli úplne odstránené. V dnešnom vegetačnom kryte veľké plochy zaberajú poľné kultúry, menšie lúky, pasienky, les, kroviny a nevyužité plochy. Týmto novým zmeneným podmienkam sa prispôsobili aj živočíšne spoločenstvá.

Na skúmanom území sme vyčlenili 5 typov fyzickogeografických mikroregiónov³ [mapa 1].

I. *Mikroregión riečnej nívy* (obr. 2) na zmiešaných silikátovokarbonátových nívnych sedimentoch má rozpätie 278—303 m n. m. Sformoval sa vo würeme₃. Níva je široká 600—1000 m, rovinatá s priemerným sklonom 0—2°. Má teplú, mierne vlhkú mikroklimu. Hladina podzemnej vody je pod 2 m [výdatnosť vrtných studní 7,7 — 9,5 l/s]. Prevláda tu nívna pôda karbonátová ľahká až stredne ťažká. Pôvodnú vegetáciu tvorilo spoločenstvo *Aegopodio — Alnetum praecarpaticum* a živočíšstvo zocenoza podhorských jelšových lesov. Dnes sú tu iba náhradné spoločenstvá krovinných vrbín v úzkom páse pozdĺž toku (*Agrosti — Salicetum purpureae*). Najdôležitejším diferenciacným činiteľom mikroregiónu bola podzemná voda a existencia stálych vodných tokov. Odstránením pôvodnej vegetácie a znížením hladiny podzemnej vody dostávajú sa do popredia vlastnosti pôd, [patrí v katastri k najúrodnejším, 3., 4. bonitná trieda] a dobrá prístupnosť regiónu pre mechanizáciu.

II. *Mikroregión dien periglaciálnych dolín* na hlinitých a hlinito-piesčitých sedimentoch s rozpätím nadmorskej výšky 278—340 m má rovinatý mierne zvlnený reliéf so sklonom 2—4°. Mikroklima je teplá, vlhká. Hladina podzemnej vody je blízko povrchu. Prevláda tu glejová pôda [ťažká, málo úrodná], miestami je nívna pôda typická a nívna pôda oglejená. Pôvodnú vegetáciu tvorili asociácie *Carpino — Alnetum*, *Pruno — Alnetum*, *Quercu — Carpinetum* a netosum so zocenozami lužných i listnatých lesov. Po odstránení pôvodnej vegetácie vyvinuli sa náhradné spoločenstvá krovinných vrbín (obr. 2).

III. *Mikroregión riečnych terás* na fluvialných, prevažne silikátových štrkoch, prekrytých nesúvislou vrstvou jemných soliflukčných sedimentov a sprašových hĺn, má rozpätie nadmorskej výšky 286—356 m. Formoval sa v období mindel až riss₃. Reliéf je prevažne rovinatý, zvlnený plytkými úvalinami. Podzemné vody sú pod povrchom vo zvodnenom horizonte štrkov zhruba medzi 4—8 m. Z pôdnych typov prevládajú hnedozeme ilimerizované (stredne ťažké, ťažké), ktoré patria k 4. a 5. bonitnej triede [15]. Pôvodnú vegetáciu predstavovali asociácie dubohrabín, *Carici (pilosae) — Carpinetum* s prevahou subasociácie *dryopteridetosum*. V dnešnej krajine sa pôvodná vegetácia nezachovala ani vo forme náhradných spoločenstiev (obr. 2).

IV. *Mikroregión strání* na fľovcovopieskovcových súvrstviach centrálnokarpatského paleogénu s rozpätím nadmorskej výšky 290—390 m. Do dnešnej podoby sa sformoval približne do konca pliocénu. Reliéf zlomovodenudačných

³ Termín mikroregión odpovedá mikrochoru, skladá sa najmenej z dvoch geotopov.

stráni je hladký, so sklonom nad 18°, eróznodenudačné stráne sú mierne zvlnené rozčlenené plytkými úvalinami, sklon 4—8°. Zásoby podzemných vôd možno charakterizovať ako nevýznamné a ich výskyt podmieňuje susedný mikroregión terás. Striedajú sa tu hnedozeme typické, ilimerizované a hnedé lesné pôdy typické, zaradené do 4. až 6. bonitnej triedy [15]. Pôvodná vegetácia dubohrabín Carici (pilosae) — Carpinetum chrysanthementosum a dryopteridetosum sa nezachovala (obr. 2).

V. *Mikroregión plochých chrbtov* (obr. 2) na ílovcovopieskovcovom flyši, ktorý prekrýva hlinito-piesčité elúvium, má rozpätie 390—400 m n. m. Začal sa formovať vo vrchnom pliocéne. Má rovinatý, iba mierne zvlnený reliéf so sklonom 2—4°, vlhšiu lesnú mikroklímu a nesúvislú hladinu podzemnej vody v rôznych hĺbkach. Z pôdnych typov prevládajú hnedé lesné pôdy oglejené (5. bonitná trieda), stredne ťažké až ťažké [15]. Pôvodnú vegetáciu tvorili spoločensvá dubohrabín Carici (pilosae) — Carpinetum luzuletosum so zoocenózami listnatého lesa. V dnešnej krajine si mikroregión zachoval síce pôvodný lesný charakter, ale značne antropicky narušený.

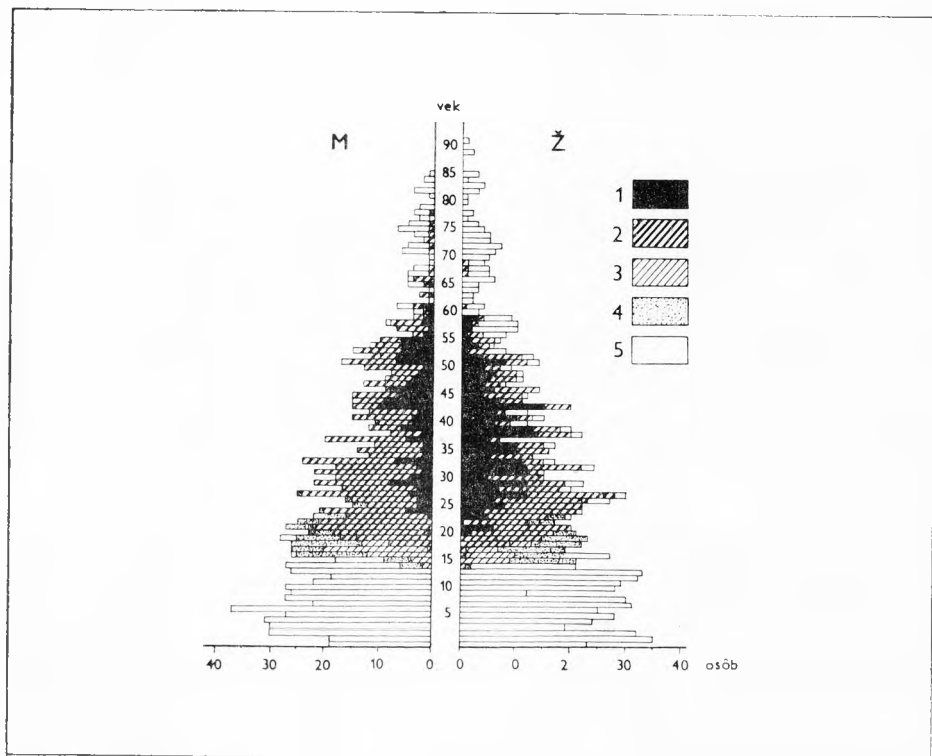
SOCIOEKONOMICKOGEOGRAFICKÁ ŠTRUKTÚRA KRAJINY

Pestrosťou socioekonomickogeografickej kompozície nasleduje skúmaná obec v rámci okresu hneď po Prešove, Sabinove, Lípanoch, Veľkom Šariši; škálov aktivít prevyšuje ďalšie 3 sídla svojej veľkostnej kategórie. Vývojom počtu obyvateľov (rast o 233 %) prekonalá obec v poslednom tridsaťročí 2 veľkostné hranice, má v súčasnosti 2411 obyvateľov (50 % žien). Najväčší prírastok obyvateľstva (priemerne ročne o 64 osôb) v decéniu 1950—1961 súvisel s prílevom i adaptáciou kádrov do kvalifikačne náročného a miestne ešte nedostatočne posilneného priemyslu lokalizovaného v Šarišských Michalanoch v rámci programu industrializácie východného Slovenska. Aj ďalší vývoj obyvateľstva ešte súvisel s imigračne rozšírenou bázou reprodukčieschopného obyvateľstva, avšak na celkovom prírastku sa už väčším podielom začala prejavovať prirodzená mena. V poslednej zavišenej päťročnici priemerne ročne vzrástol počet obyvateľov o 66 osôb (15,1 %). Priemerný ročný prirodzený prírastok bol 38 osôb (natalita 11 %, mortalita 2 %), kým migračný prírastok iba 28 osôb (imigrácia 17 %, emigrácia 10 %). Na ďalší trend vývoja obyvateľstva poukazuje jeho súčasná štruktúra pohlavná a veková (obr. 3). Skóre početného zastúpenia hlavných vekových skupín 2:3:1 poukazuje na populáciu progresívnu.

Výsledkom kvalitatívnej a kvantitatívnej konštelácie štruktúry (podľa pohlavia, veku a rodinného stavu) obyvateľstva obce je biosocioreprodukčný potenciál obce reprezentovaný 639 senzovými domácnosťami. Úroveň bývania, finančné zabezpečenie a spôsob hospodárenia, ako aj potenciál bytového fondu determinuje počet hospodáriacich — 628 aj bytových domácností 542. V štruktúre bytových domácností tvoria 30 % domácnosti 4-členné, 21 % 5-členné, 15 % 3-členné, 10 % 6 a 2-členné, 6 % 1-členné, 4 % 7-členné, 3 % 8 a viac členné.

Aj ekonomická a profesionálna štruktúra obyvateľstva zaznamenala pod vplyvom zmienenej lokalizácie priemyslu progresívny vývoj. Bývalá poľnohospodárska obec so 60 % zložkou ekonomicky aktívnych v primárnej sfére (sekundár 25 %, terciár 15 %) prekonalá priemyselno-poľnohospodárske štádium

a stala sa obcou priemyselnou, s podielom vyše 63 % pracujúcich v sekundárnom sektore (primár 14 %, terciár 23 %). Sociálna skladba ekonomicky aktívnych vyznieva v prospech robotníkov — 45,3 % a zamestnancov — 41,0 %. Od r. 1961 významne poklesol podiel družstevných roľníkov (z 26,7 % na 12,2 %). Z celkového počtu obyvateľov je zapojených do pracovnej činnosti

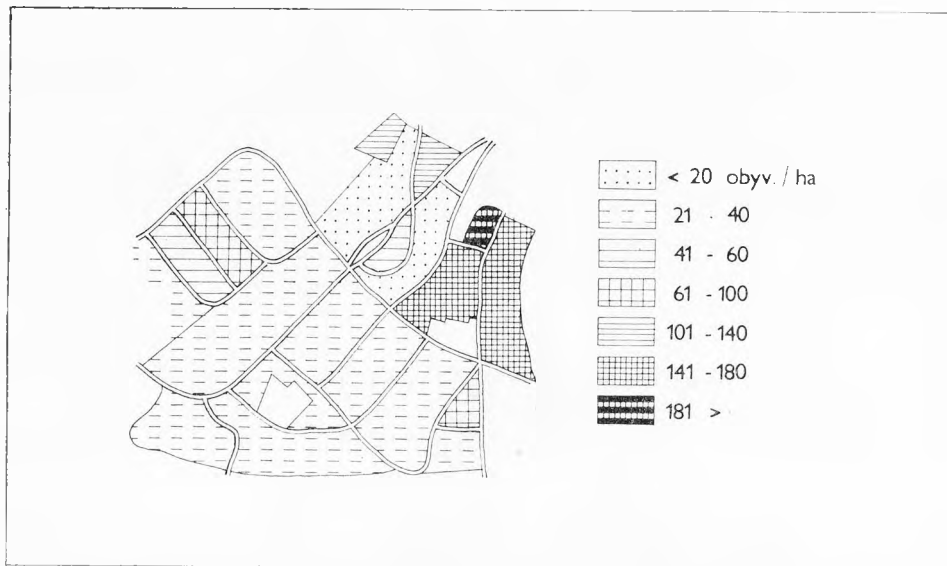
Obr. 3. Veková pyramída.

1 — pracujúci v n. p. IMUNA, 2 — ekonomicky aktívni, 3 — učni, 4 — študenti, 5 — deti (< 14 r.), ostatní (15 r. >).

48,8 % osôb (z nich 47,4 % žien, 4 % dôchodcov — viac ako 1/4 dôchodcov je ekonomicky aktívnych). Z ekonomicky neaktívnych je 63 % obyvateľov v predproduktívnom veku, 17 % študujúcich, 6 % invalidov a domácich, 14 % nepracujúcich dôchodcov. Ekonomické uplatnenie v samotnom sídle nachádza 645 (54,8 %) pracujúcich, za prácou z bydliska odchádza 531 osôb (z nich 89 % v rámci okresu: Prešov 306 osôb, Sabinov 79 osôb, Veľký Šariš 39 osôb, ďalších 6 % ešte v rámci kraja a 5 % odchádza do iných krajov). Domáce obyvateľstvo sa podieľa len 45 % na vykrytí pracovných príležitostí v obci. Saldo pohybu za prácou je + 256 osôb; Šarišské Michaľany sú jednou z 5 obcí v okrese, kde odchod za prácou netvorí 50 %. Absolútna odchádzkovosť sa za

posledné desaťročie zvýšila takmer dvojnásobne, kým počet ekonomicky aktívnych iba 1,5 krát.

Vzdelanostnú úroveň obyvateľstva dokumentuje poradie percentuálneho zastúpenia osôb s najvyšším dosiahnutým vzdelaním: základné 42 %, stredoškolské 27 %, učňovské 25,5 %, vysokoškolské 3,5 %, bez 2 %.

Obr. 4. Hustota obyvateľstva podľa obytných polygónov intravilánu.

Šarišské Michaľany ako sídlo svojou konkrétnou lokalizáciou sleduje 3 formy reliéfu. Juhozápadná časť zastavanej plochy leží na riečnej nive a nevýraznej nízkej terase Torysy, východná využíva najnižšie položenú časť zamokrenej nivy ľavostranného prítoku Torysy medzi svahmi jej strednej terasy, rozčlenennej zmieným potokom. Zastavanosť plošiny a svahu západnej časti tejto terasy súvisí s najstarším osídlením obce. Súčasný spôsob zástavby nadväzuje na pôvodný pôdorys typu hromadnej cestnej dediny [2]. Pôvodnú os zástavby tvorila vretenovitá ulica vokol vyvýšeného kostola, predĺžená smerom ku kaštieľu a kolmá na hlavnú tepnu makroregionálneho charakteru (spájajúcu... — Prešov—Sabinov—Lipany — ...). Jednostranným, reliéfom determinovaným rozšírením zástavby východne od kostola smerom k nive bočného bezmenného potoka, vznikom obytného polygónu popri ceste od kaštieľa na juhovýchod k železničnej zástavbe a medzi výpadovkami k susedným sídlam na severe sa predĺžila uličná sieť a tak do konca 19. storočia tvorilo intravilán 7 obytných polygónov s vyše 100 domami (39 % súčasnej veľkosti). Takéto vymedzenie intravilánu pretrvalo do 2. svetovej vojny. V súčasnosti sa zastavaná plocha podieľa 11,7 % na rozlohe chotára. V rámci zastavanej plochy tvorí obytná zóna 46 %, výrobná zóna 38 % a zóna vybavenosti 13 %, iné plochy 3 %.

Obytnú sféru tvorí 21 obytných polygónov (obr. 4), ktoré vyčleňuje tamojšia cestná sieť (8 km). Ich rozloha sa pohybuje v rozmedzí 50 — 700 á. Obyva-

teľstvo Šarišských Michalian užíva 357 domov (89 % rodinných) s 542 bytmi o obytnej ploche 27 657 m², má k dispozícii 1576 obytných miestností s plochou nad 8 m². V štruktúre domov prevládajú tehlové (81 %), nasledujú obydlia z nepálených tehál (11 %), tehlovo-kamenné (5 %), kamenné (2 %) a panelové (1 %). Podľa počtu podlaží je situácia nasledovná: domy jednopodlažné 65 %, dvojpodlažné 31 %, troj-šesťpodlažné 4 %. Najväčší podiel bytov (59 %) vlastní súkromné osoby, 26 % je štátnych, 15 % družstevných. Vo vekovej skladbe tvoria 88 % byty z obdobia po r. 1945, z nich 28 % z posledného desaťročia. Z hľadiska veľkosti a kvality takmer 60 % tvoria byty 3 a viac izbové a 69 % byty 1. kategórie, vodovod má 87 % bytov, plyn zo siete 37 %, ústredné kúrenie 73 %, kúpeľňu 85 %. V poslednom desaťročí sa značne zlepšila vybavenosť domácností predmetmi dlhodobej spotreby: chladničku vlastní 93 % domácností, práčku 83 %, televízor 94 %, motocykel 21 %, auto 35 %, telefón 15 %, chatu 2 %. Väčšina základných faktorov bývania v Šarišských Michalianoch poukazuje na relatívne priaznivú situáciu: hustota obyvateľov v obytnej zóne 48 osôb/ha (2 á na 1 obyv.), priemerný počet obyvateľov na 1 byt 4,4, priemerná obytná plocha na 1 obyv. 11,3 m², priemerná obytná plocha bytu 50,4 m². Zníženú kvalitu bývania spôsobenú susedstvom výrobnéj či dopravnej zóny pociťuje 26 % obyvateľov obce. V záujme rešpektovania samostatnosti cenových, resp. hospodáriacich domácností sa v obci črtá potreba odstránení bytový deficit 86—97 bytov.

Výrobná sféra disponuje takmer 76 % plôch katastra. Hospodársky potenciál obce je značný, reprezentujú ho pracovné príležitosti (1432 miest; 54 % ženských) v 12 odvetviach národného hospodárstva: poľnohospodárstvo 22,8 %, vodné hospodárstvo 0,1 %, priemysel 61,6 %, stavebníctvo 3,0 %, doprava 0,1 %, spoje 0,4 %, obchod a verejný stravovanie 2,0 %, komunálne služby 0,2 %, školstvo 7,1 %, kultúra a osвета 0,6 %, zdravotníctvo 1,9 %, správa 0,2 %. Okrem obyvateľov vlastnej obce využíva tento potenciál 787 ekonomicky aktívnych užšieho i širšieho zázemia; 88 % podiel dochádzajúcich prináleží 17 obciam s vyše 10 dochádzajúcimi (Sabinov 135 osôb, Prešov 126, Ostrovany 82, Orkucany a Ražňany po 66, 4 obce vyše 20, 8 obcí vyše 10), 10 % ostatným obciam v okrese, 2 % obciam mimo okresu. Pre žiadnu obec nie sú Šarišské Michaliany rozhodujúcim centrom dochádzky. Najvyšší podiel (86 %) dochádzajúcich viaže tunajší priemysel (51 % pracovných príležitostí v ňom) a poľnohospodárstvo (63 %).

Dominujúcou ekonomickou aktivitou Šarišských Michalian je priemysel (29 % zastavanej plochy) reprezentovaný od r. 1956 n. p. IMUNA a starším liehovarom. Rozvoj obce stimulujúci farmaceutický podnik zamestnáva vyše 800 pracovníkov (60 % žien, 63 % robotníkov, index $\frac{1956}{1980} = 360$). Náplňou jeho činnosti je niekoľko technologicky odlišných oblastí výroby (vyše 600 jednotiek sortimentu). Špecifickú výrobu s hodnotou 154 mil. Kčs (index $\frac{1956}{1980} = 2974$), základnými prostriedkami 220 mil. Kčs, nákladmi 740.— Kčs na 1000.— Kčs hrubého obratu charakterizuje lokačná náročnosť na: plochu (vyše 30 ha), vodu (denná spotreba 1000 m³), existenciu mechanickobiologickej čistiacej stanice (kapacita 27 l/s), energiu (denne 10,5 tis. kWh elektrickej energie, 14 tis. m³ plynu, 1,3 tis. m³ stlačeného vzduchu, 800 m³ vákua, pary a i.), dopravný po-

tenciál (železničné prekladiska, vlečka). Mikroregionálne nároky tohto odvetvia delimitujú potenciál kvalifikovanej pracovnej sily, makroregionálne rozvetvené odberateľsko-dodávateľské vzťahy nadštátneho významu.

Prevádzka Slovenských škrobární produkuje na domácej báze surový lieh (1200 l denne), zamestnáva 5 pracovníkov (4 ženy).

Vo vidieckom priestore všeobecne prevažujúcu funkciu plní poľnohospodárska výroba, v predmetnej obci však len čo do nárokov plošných a organizačne. Tunajšie JRD riadi exploatáciu poľnohospodárskeho potenciálu v katastrálnych územiach 7 obcí, má k dispozícii 3211 ha poľnohospodárskej pôdy so štruktúrou: orná pôda 73,6 %, pasienky 22,4 %, lúky 2,2 %, sady a záhrady 1,8 %, vodné, zastavané plochy a iné 9,6 %. Priamo v obci je sústredených 47 % pracovných príležitostí JRD, 21 % poľnohospodárskej pôdy, 26 % ornej pôdy, 24 % sadov a záhrad, 14 % lúk, 6 % pasienkov. Štruktúra pôdy v obci (mapa 2) je v porovnaní s celým JRD málo pestrá (orná pôda 92 %, záhrady a sady 2,1 %, lúky 1,5 %, pasienky 6,2 %). Prírodné predpoklady spolu s formami antropogénnych aktivít v krajine Šarišských Michalian delimitovali pre poľnohospodárske využitie 69 % katastra a determinujú diferenciáciu poľnohospodárskych plôch na hony (počet 5, plochy 70—190 ha) a polia (6—116 ha) s maximálnou vzdialenosťou 3,5 km od hospodárskeho dvora. Poľnohospodárska výroba JRD je v rastlinnej produkcii zameraná extraktívno — štruktúrotvorno-intenzifikačne (50:30:10 %) a síce pšenično-jačmenno-ďatelinovo-kukurlično-zemiakársky. V nepravidelných osevných postupoch pristupujú tiež olejninu, strukovinu, kŕmna repa aj zelenina. Živočišny program JRD je v obci napínaný chovom vyše 300 ks hovädzieho dobytká (47 ks/100 ha poľnohospodárskej pôdy), 800 ks ošípaných (130 ks/100 ha ornej pôdy). Živočišna produkcia sa podieľa 56 % na celkovej produkcii JRD a 64 % na produkcii trhovej. Prídružená a pomocná výroba JRD kompenzuje hospodárske výsledky 6 druhmi výrob; v samotnej obci sa prevádzajú zámočnícke práce (52 % výkonov).

Nevýrazná funkcia z ekonomického hľadiska patrí lesnému hospodárstvu viažúcemu sa na území na lesný potenciál sotva 40 ha (4 % plochy katastra). Tvorí ho 6 lesných porastov rozlôh 1—10 ha (priemerného veku 35 rokov, bonity 4) s dominanciou 2 dreví (dub 54 %, hrab 43 % prímies borovice 3 %) a 3 lesné škôlky celkovej plochy 1 ha.

Na vodohospodársky potenciál (18 ha chránených plôch zdrojov podzemnej vody) obce sa viaže domáci podnik IMUNA a pivovar vo Veľkom Šariši.

V obci má stálu prevádzku výhrevňa živíc, značne sa rozširuje neorganizovaná ťažba štrku; agrochemickým účelom slúži terénne letisko.

Obslužná sféra okrem toho, že sprostredkúva vzťahy medzi obytnou a výrobnou funkciou sídla, uspokojuje spektrum mimoekonomických potrieb obyvateľstva vlastnej obce i obcí inklinujúcich.

Zo socioekonomickej polohy a postavenia v systéme sídel (dokumentovanej aj ukazovateľom nutného denného transportu ekonomicky aktívnych — vyše 1300) vyplýva regionálna dopravná návaznosť Šarišských Michalian. Obec má priame pravidelné spojenie s 29 sídlami okresu a 78 sídlami kraja prostredníctvom 8 liniek autobusovej dopravy s obojsmernou frekvenciou 76 spojov denne. Priamym železničným spojením (trať 44k) obsiahne 14 obcí v okrese, ďalších 11 v okresoch Košice a Stará Lubovňa, 1 v PER. Lokálnu komunikačnú situáciu charakterizuje hustota cestnej siete (100 m/1 ha v intraviláne, 30 m /ha v extraviláne) a potenciál pre statickú dopravu (parkovisko pre ca 60 vozidiel).

Občiansku vybavenosť reprezentuje v obci 8 skupín zariadení: školské (2 materské školy — 7 tried, 165 miest; ZDŠ — 18 tried pre vyše 500 žiakov; detský domov — 55 detí), kultúrne (kino a klub — 200 miest; agitačné stredisko; ľudová knižnica, vyše 3 tis. kníh), športové (TJ s oddielom futbalovým — 2 ihriská, stolnotenisovým a šachovým), zdravotnícke (územné zdravotné stredisko — 3 lekári; detské jasle — 53 postelí), maloobchodné (3 potravinárske predajne; predajňa textilu a obuvi; priemyselného tovaru, stánok PNS), stravovacie (reštaurácia — 68 miest), výrobné, nevýrobné a technické služby (oprava obuvi, holičstvo a kaderníctvo, zmiešaná zberňa, odvoz pevného odpadu), správa (MNV, pošta so zastupiteľstvom sporiteľne, požiarna zbrojnica). Perspektívne sa uvažuje s kapacitným posilnením materskej školy, premiestnením kultúrneho stánku do práve rekonštruovaného renesančného kaštieľa a výstavbou domu smútku. Lokalizácia rozhodujúcej kapacity zariadení občianskej vybavenosti sa viaže na najzaľudnenejší priestor sídliska, t. j. excentricky vzhľadom k intravilánu.

HODNOTENIE KRAJINY NA BÁZE POTENCIÁLU A NÁVRH ZMIEN JEJ FUNKČNO-CHOROLOGICKEJ ŠTRUKTÚRY

V celoslovenskom kontexte známej funkčnej delimitácie krajiny podľa potenciálu (2) je skúmané územie začlenené k typu krajiny s vysokým potenciálom pre hospodárske využitie — zovreté medzihorské kotliny, subtypy s vhodnosťou na polyfunkčné využitie.

V predloženom príspevku je tento potenciál konkretizovaný na mikroregionálnej úrovni a to analýzou fyzickogeografickej a socioekonomickogeografickej štruktúry skúmaného polygónu — obce.

Nebývalý nárast obyvateľstva v období industrializácie a kolektivizácie vyústil vo zvyšovaní nárokov na bývanie, vybavenosť, ale aj pestrosť ekonomického potenciálu návážneho na prehlbovanie teritoriálnej delby práce. Konečným efektom okrem žiadúceho postupného dvíhania sa životnej úrovne obyvateľstva je vzrast náporu na prírodné prostredie, nekomplexne zvážená realizácia nevyhnutných investícií, nezorientovaný a nežiadúci záber pôdy.

Riadiac sa postulátom vzájomnej harmónie fyzickogeografickej štruktúry ako bázy a socioekonomickogeografickej činnosti človeka v krajine ako výslednej štruktúry, teda v záujme čo najpriaznivejšej konštelácie životného prostredia a správneho zužitkovania daného potenciálu, predkladáme návrh zmien funkčno-chorologickej štruktúry krajiny Šarišských Michalian.

Prevažujúcu funkciu v krajinnom priestore katastra má poľnohospodárska výroba, ktorá pri súčasnej intenzite vedie často k porušeniu dynamickej rovnováhy a štruktúry krajiny. Nasledujúce odporúčania vyplývajú z úsilia zastaviť, resp. stabilizovať tento proces.

Severovýchodná časť územia (14 % z celkovej plochy) má vyváženú štruktúru a vyššiu estetickú hodnotu, vďaka harmonickému striedaniu sa kultúr, lesa a lúk. Kroviny sa vinú vo forme brehových porastov pri veľkom potoku, spevňujú jeho brehy, bránia laterálnej i hĺbkovej erózii a zároveň tvoria významný biotop fungujúci ako dôležitý fyzickogeografický filter okolitej krajiny. Funkčnú reštrukturalizáciu v prospech ornej pôdy vyžaduje iba opustenisko o ploche 0,7 ha.

Značné disproporcie funkčno-chorologického charakteru môžeme pozorovať v štruktúre krajiny juhozápadne od Veľkého potoka. Krajina disponuje malou fyziognomickou hodnotou a nespĺňa niektoré základné požiadavky zdravého životného prostredia. Prevláda v nej orná pôda s monokultúrami, sú tu zanedbané lúky, pasienky a areál ľudského sídla. Nepatrný je podiel zelene vo funkcii fyzickogeografického stabilizátora.

V mikroregióne riečnej nivy sú zanedbané lúky, pasienky a devastované plochy (49 ha), ktoré miestami v brehových úsekoch Torusy prestupujú spoločnosťami krovinných vŕbin. V uvedenom areáli sa nachádzajú významné vodohospodárske územia, preto tunajšie lúky a pasienky je nevhodné intenzívne využívať (vylúčené hnojenie, spásanie). Na tomto priestore navrhujeme založiť parkový les s rozložením drevín v hustejšom spone okolo priemyselného závodu IMUNA i vodohospodárskych plôch, a v širšom, prípadne riedkom alebo skupinovom spone s bohatou vertikálnou členitosťou porastu na ostatnej časti predmetnej plochy. Predpokladaná pokrývnosť porastu by mala byť 45–50 % s druhovou skladbou stromov: *Populus alba* L., *Populus canescens* Sm., *Populus nigra* L., *Salix purpurea* L., *Fraxinus excelsior* L., *Alnus incana* L., *Alnus glutinosa* L., *Ulmus carpinifolia* L., Gled, a prímesou krikov: *Euonymus europea*, *Ligustrum vulgare* L., *Padus racemosa* L. s rozmiestnením jednotlivých druhov podľa ich ekologických vlastností. Zakomponovaním ihličňanov do druhej štruktúry lesoparku dosiahneme jeho optimistickjšie pôsobenie, opatrne môžeme pridať i dreviny s previslou korunou. Predpoklad rozšírenia športového areálu o zariadenia detských ihrísk a netradičných športov (golf) zabezpečí využitie východnej časti lesoparku (súčasná kutisko).

Temer 1,5 km dlhý úsek železnice v juhovýchodnej časti územia a ryhu upraveného bezmenného potoka, tvoriacu časť západnej hranice katastra lemuje nevyužitá plocha, ktorú odporúčame na oživenie formou stromoradia (*Populus x generosa*). Kolmo na stromoradie, sledujúc vyvýšený stupeň riečnej nivy a južný okraj štátnej cesty, navrhujeme vysadiť pásy krovín s výberom druhov podľa podmienok stanovišťa (*Prunus spinosa* L., *Crataegus monogyna* Jacq. — suchšie miesta, *Euonymus europea*, *Ligustrum vulgare* L. — vlhšie miesta). Ochranný lesný pás v šírke 50 m situujeme v tomto mikroregióne na východný okraj zastavanej plochy, pretože ukončenie individuálnej bytovej zástavby bezprostredne pri ornnej pôde pokladáme za fádne a nehygienické (zloženie porastu: *Fraxinus excelsior* L., *Alnus incana* L., Moench. *Ulmus carpinifolia* Gled.).

Mikroregiónu strání a riečnych terás sa návrh zmien dotýka najintenzívnejšie. Nevyužitá plocha na ornnej pôde je potrebné pribrať. Zanedbaný, vyše 5-hektárový nevhodne lokalizovaný ovocný sad (výfukové plyny, strmá stráň nad 25°, dolinová poloha), rozprestierajúci sa severozápadne od intravilánu pozdĺž štátnej cesty I. triedy, navrhujeme na sukcesiu lesom. Okraj nepovolenej fažby štrkov (odporúčame zrušiť) je potrebné ohraničiť 50 m širokým pásom lesa s protieróznou funkciou, pozvoľna nadväzujúcim na predchádzajúcu plochu.

Na eróznodenudačnej strání medzi terasovými plošinami navrhujeme založiť zatrávený ovocný sad (vyše 20 ha), ktorý spestrí a spôvabní uniformitu lánov oráčiny, vytvoriac protiváhu ďaleko prevládajúcim poľným monokultúram, ktoré bývajú z polí temer v rovnakom čase pozbierané. Zároveň bude účinným protieróznym opatrením v danom priestore. Z druhov ovocných stromov sú

vhodné predovšetkým čerešňa, višňa, ale aj hruška, marhuľa a orech. Vzhľadom na ošetrovanie bude lepšie založiť sad mono, maximálne bikultúrne.

Nevyužívaný pasienok SSV od intravilánu navrhujeme zalesniť obdobne ako neúžitky okolo dvora JRD, ale s prevahou brezy, hrabu a prímiesou borovice. Ďalej odporúčame vysadiť pásy krovín tvaru vidlice na SZZ od hospodárskeho dvora JRD. Severnejší je potrebné situovať pozdĺž aj napriek meliorácii stále aktívnej eróznej ryhy, južnejší naprieč predmetným územím. Filtračné pásy krovín, vhodné tiež z hľadiska bezpečnosti cestnej premávky umiestňujeme i pozdĺž štátnej cesty I. triedy východne od intravilánu (mapa 3).

Značná disharmónia je medzi skutočnou a racionálnou štruktúrou sídla. Spočíva v odlišnom spôsobe zástavby v obytných polygónoch z čoho vyplýva diferenciacia nárokov na plochu, výsledné zaľudnenie priestoru a možnosti ďalšej jeho funkčnej aktivizácie. Prejavuje sa fyziognomicky, funkčne aj chorologicky, ale tiež esteticko-hygienicky a je výsledkom dedičstva minulosti, ale aj málo komplexného prístupu v rozhodovaní [počnúc jednotlivcami a končiac centrálnym plánovaním] v súčasnosti. Návrh zmien týkajúci sa intravilánu vyplýva zo zložitej povahy interakcií v ňom koncentrovaných socioekonomických prvkov vytvárajúcej dlhodobu nehnuteľné a parciálne intenzívne transformované životné prostredie.

Najširší záber opatrení sa vzťahuje na obytnú funkciu sídla, ktorá (v záujme ochrany pôdneho fondu III. bonitnej triedy) by aj vzhľadom na očakávaný nárast obyvateľstva (do r. 2000 o 450 osôb, t. j. asi 100 rodín) nemala prekročiť hranice súčasného intravilánu. Pri tomto trende je nevyhnutné optimalizovať veľkosť prídومových záhrad a zväziť prípadnú likvidáciu nevyužívaných hospodárskych budov pre vytvorenie potenciálneho priestoru individuálnej (resp. v záujme narušenia monotónnosti tejto v južnej časti obytnej zóny) i komplexnej bytovej výstavby. Menšie rezervy pre bytovú výstavbu poskytuje asanabilný fond domov a budov v severných obytných polygónoch, kde reliéf dáva možnosť využitia progresívnych architektonických foriem zástavby (kaskádovitej, reťazovej). Vysoko aktuálny a kvalitu životného prostredia v obci determinujúci je problém vyriešenia variantu premiestnenia cesty I. triedy vo vzťahu k zástavbe. Podpora realizácie tejto časovo náročnej možnosti vyplýva zo silne rozdeľujúceho účinku tejto komunikácie, narúšajúcej urbanistické väzby sídla.

Z návrhu územnohospodárskych zásad [17] vyplýva likvidácia výroby v intraviláne, avšak nová prístavba v tunajšom liehovare napovedá rozširovaniu rentabilnej výroby. Aj štruktúra okolia (i vnútrajšku) hospodárskeho dvora JRD nezodpovedá základným hygienickým, ba ani estetickým požiadavkám na životné prostredie jednak z hľadiska lokalizácie (na riečnej terase nad obcou v tesnej blízkosti individuálnej aj hromadnej bytovej výstavby, miestnej základnej školy a kolmo na smer prevládajúceho vzdušného prúdenia), ale aj preto, že styk hospodárskeho dvora s okolím je priamy, bez akejkolvek filtračnej zóny. Hoci perspektívne riešenie do r. 2000 počíta s dožitím živočišnej výroby a premenou súčasnej funkcie hospodárskeho dvora na rýdzo správnu, skladovaciu a pozberovouprávnú, návrh preventívneho ozdravenia tejto najsevernejšej časti intravilánu formou výsadby ochranného lesného pásu (rýchlorastúcimi drevinami a kríkmi štruktúry: *Betula verrucosa* L., *Betula pubescens* Ebr., *Quercus robur* L., *Quercus petra* Liebl., *Carpinus betulus* L., *Ligustrum vulgare* L. s prímiesou *Alnus glutinosa* — vlhšie stanovištia pri potoku) nie je

bezpredmetné. Na uvedenú časť intravilánu (JZ od dvora) sa viaže návrh likvidácie terénnej muldy bývalého hliniska (dnes obecná skládka) a vytvorenie denného oddychového priestoru formou parku, hygienicky zvýhodňujúceho prostredie pre plánovanú individuálnu bytovú výstavbu, ktorá nahradí štvrt schátralých cigánskych obydľí. Obnovu parku a vytvorenie pešej komunikácie približujúcej obyvateľom najzápadnejšej časti intravilánu excentricky lokalizovanú služobnú zónu i nástupy do zamestnania (n. p. IMUNA) si vyžiada súčasná rekonštrukcia renesančného kaštieľa. V súvislosti s likvidáciou ku kaštieľu patriacej historicky nehodnotnej hospodárskej budovy možno počítať s potenciálnym priestorom pre lokalizáciu plánovanej širokosortimentnej predajne potravín kapacity 60 m², ktorá sa v tejto časti intravilánu žiada v nadväznosti na stúpajúcu hustotu obyvateľstva.

Rovnako možno uvažovať o realizácii druhého premostenia Torusy v úseku najpredpokladanejšieho splynutia zástavby s funkčne podradenou obcou Ostrovany.

Predložený návrh kvalitatívno-quantitatívnych zmien vo funkčno-chorologickej štruktúre krajiny kladie si za cieľ optimalizovať väzby v krajinnom systéme predmetného územia.

ZÁVER

Z geografického aspektu kataster obce Šarišské Michaľany predstavuje hospodársky intenzívne využívanú krajinu. Cieľom terénneho geografického výskumu v predmetnom území bolo spoznanie jeho súčasnej funkčno-chorologickej štruktúry. Forma dnešného veľkoplošného hospodárenia spôsobuje, že značné rozlohy v krajinnom priestore sa stávajú už na úrovni katastra neúžitkami. Na základe výsledkov výskumu podávame návrh riešenia niektorých skutočných disproporcií prejavujúcich sa na našom území v hospodárení s krajinou.

Nevyváženú štruktúru krajiny navrhujeme vyrovnávať zásahmi bez rýdzo okrašľovacej tendencie, ktoré vychádzajú zo všeobecných vlastností geosystémov na základe konkrétnych geografických poznatkov o území. Svoju pozornosť sme zamerali predovšetkým na revalorizáciu neúžitkov a neesteticky pôsobiacich i zásadám hygieny odporúčajúcich plôch. Väčšinu z nich navrhujeme využiť pre rehabilitáciu zelene, ktorá je významnou, funkčne nenahraditeľnou zložkou poľnohospodárskej krajiny. Zabezpečuje fyzickogeografickú stabilitu a podporuje jej úrodnosť. Ďalej sme podrobnejšie prehodnotili nevhodne obhospodarované územia a navrhli ich na primeranú rekultiváciu, a to či už formou asanačných lesných pásov alebo iným typom neproduktívnej i produktívnej zelene.

V oblasti realizovaných, dlhodobe slúžiacich investícií existujú tiež mnohé nedostatky, ale návrh zmien ich nepostihuje z dôvodu nemožnosti meniť súčasnú situáciu v dohľadnom čase. Dlhodobé zámery tieto aspekty zohľadňujú.

Predložený návrh zmien vychádza z úvahy, že cieľom hospodárenia nemá byť krajina a jej zdroje iba využívať, ale aj chrániť a utvárať z nej pôsobivé, zdravé životné prostredie. Predpokladá to vytvorenie harmonického vzťahu medzi prírodným prostredím a činnosťou človeka. Táto harmónia musí byť vybudovaná na základe mikroregionálneho výskumu interakcie človek — krajina, z ktorého vyplýva racionálne usmernenie antropočinnosti — proces považovaný v súčasnosti za kľúčovú úlohu a vlastný zmysel geografie.

1. ALAJEV, E. B.: Ekonomickogeografická terminológia, Bratislava 1981. — 2. Atlas Slovenskej socialistickej republiky. SAV, Bratislava 1980. — 3. DRDOŠ, J.: Geografia a jej úlohy pri ochrane a tvorbe životného prostredia. Geogr. Čas., 30, 3, 1978. — 4. DRDOŠ, J.: Geografia a riešenie problematiky produktivity krajiny. Geogr. Čas., 31, 2, 1979. — 5. DRDOŠ, J.: Krajina a životné prostredie — o potrebe integrovaných krajinných podkladov. In: Geografia a životné prostredie. Zborník SGS pri SAV, Bratislava 1982. — 6. HRUŠKA, E.: Úvod do urbanizmu a územného plánovania. SAV, Bratislava 1955. — 7. HUBA, M.: Štrnásť krokov na ceste ku krajinnému plánu. Geogr. Čas., 2, 1982. — 8. JŮVA, K., KLEČKA, A., ZACHAR, D. a kol.: Ochrana krajiny ČSSR z hľadiska zemědělství a lesnictví. Academia ČSAV, Praha, VEDA, Bratislava 1981. — 9. Kolektív autorov: Vysvetlivky k prehľadnej geologickej mape ČSSR 1:200 000, list Košice—Zborov. ÚÚG, Bratislava 1964. — 10. KYZLÍK, L., MICHÁLEK, J.: Lesnícka botanika. SVPL, Bratislava 1966.
11. LUKNIŠ, M.: Geografia krajiny Jura pri Bratislave. Bratislava 1977. — 12. MAREŠ, J.: K otázke geografického potenciálu. Sborník Čs. spol. geogr., 86, 1, 1981. — 13. MAZÚR, E.: Geografia — krajina — životné prostredie. Životné prostredie, 3, 1977. — 14. MAZÚR, E., HUŠŤÁK, J.: Zefektívnenie využitia vedy — integrované medzivedné riešenie problematiky životného prostredia s výstupmi pre riadiace orgány a plánovaciú prax. In: Veda a životné prostredie — hlavné referáty sympózia, SAV, Smolenice 1978. — 15. SEDLÁK, Š., TOBRMAN, D.: Komplexný prieskum poľnohospodárskych pôd okresu Prešov. Prešov 1965. — 16. SMÍK, J.: Znečistenie vodstva okresu Prešov a jeho vplyv na životné prostredie. Diplomová práca. Prešov 1982. — 17. Územnohospodárske zásady pre vypracovanie ÚPN—SÚ Šarišské Michaľany. ÚHA okresu Prešov, 1983. — 18. Územný generel IBV okresu Prešov na obdobie 8. päťročnice. ÚHA okresu Prešov. Prešov 1983.

Эва Михаэли, Виктория Кандрачова

РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ЛАНДШАФТА НА ПРИМЕРЕ ШАРИШСКИХ МИХАЛЯН

Забота об окружающей среде начинается как раз в тех местах, где человек живет, работает и проводит большинство своего свободного времени. С аспекта предмета географии рассматривается населенный пункт с прилегающей кадастровой территорией в качестве низовой единицы, которая объединяет в себе потенциал (как полный, так и не полный) основных функций общественного бытия. Эта единица представляет собой интегральный регион самого низкого порядка. Лишь посредством оценивания всех существенных связей между компонентами физико-географической и социально-экономической сферы, на уровне этой ячейки информационной системы прикладной географии можно передать диалектику микро-, мезо- и макроструктуры окружающей среды.

Настоящая статья представляет собой попытку оценки данных связей в кадастровой территории и в населенном пункте Шариские Михалыны, который является одним из важных поселений с центральной функцией в районе Прешов, расположенном на урбанизационной территории Прешов-Сабинув в Спишко-шариском межгорье.

Статья является результатом полевых исследований физико-географического потенциала и его сопоставления с фактической эксплуатацией. Нами избранный подход позволяет сделать достоверные (учитывая данные возможности) заключения, указывающие на нежелательные диспропорции, имеющиеся в эксплуатации данного ландшафта с аспекта функционально-хронологического. Вследствие этих заключений сделан проект изменений структуры ландшафта, характерный учетом гармонии социально-экономической и природной среды.

- Карта 1. Физико-географические микрорегионы.
 Карта 2. Использование земель.
 Карта 3. Проект изменений структуры ландшафта.

Рис. 1. Обзорная карта — составленная по карте Региональное геоморфологическое районирование (Э. Мазур, М. Лукниш 1980).

1 — районная граница, 2 — граница геоморфологических единиц, 3 — геоморфологические единицы: 1 Бескидское подгорье, 2 Ондавская возвышенность, 3 Чергов, 4 Спийско-шаришское межгорье, 4.1 Громовец, 4.2 Шаришское подолье, 4.3 Шаришской холм, 4.4 Страже, 5 Левочские горы, 6 Бахурень, 7 Браниско, 8 Шаришская возвышенность, 9 Кошицкая котловина, 10 Сланские горы; 4 — реки, 5 — исследуемая территория, 6 — дороги, 7 — железные дороги.

Рис. 2. Структура физико-географических микрорегионов.

G — геологический субстрат: 1 — силикатно-карбонатные пойменные отложения каменистые, 2 — карбонатные пойменные отложения, 3 — силикатно-карбонатные отложения песчаные, 4 — террасный гравий, 5 — лессовые отложения, 6 — мелкие солифлюкционные отложения, 7 — глинисто-песчаные делювиальные отложения, 8 — слабо известковые флишевые песчаники; R — рельеф: 1 — равнинный рельеф, 2 — умеренно волнистый рельеф хребтов и речных террас, 3 — сглаженный рельеф косогоров, 4 — умеренно волнистый рельеф склонов, 5 — антропогенный рельеф; S — средний угол наклона территории: 1 — 0–2°, 2 — 2°1′–4°, 3 — 4°1′–6°, 4 — 6°1′–8°, 5 — 8° и более; K — климат: 1 — теплый, влажный, 2 — теплый умеренно влажный, 3 — теплый, умеренно засушливый, 4 — теплый, влажный лесной; V — подземные воды: 1 — подземные воды речных пойм, 2 — подземные воды речных террас, 3 — подземные воды мелкозернистых солифлюкционных отложений, 4 — трещинно-поровые воды флишевых песчаников, P — типы почв: 1 — некультивированная пойменная почва, 2 — пойменная почва карбонатная, 3 — пойменная почва типичная, 4 — пойменная почва глееватая, 5 — глеевая почва, 6 — бурозем типичный, 7 — бурозем иллиммеризированный, 8 — бурая лесная почва типичная, 9 — бурая лесная почва глееватая; Ra — растительность: 1 — *Aegopodio-Alnetum praecarpaticum*, 2 — *Quercu-Carpinetum alnetosum*, 3 — *Carpino-Alnetum*, 4 — *Pruno-Alnetum*, 5 — *Carici (pilosae)-Carpinetum*, 6 — *Carici (pilosae)-Carpinetum dryopteridetosum*, 7 — *Carici (pilosae)-Carpinetum lusuletosum*; B — биотопы: 1 — лес, 2 — окраины леса, 3 — кустарники, 4 — луга, 5 — пастбища, 6 — пахотные земли, 7 — сады, 8 — синантропные сообщества, 9 — водотоки, 10 — поселения.

Рис. 3. Возрастная пирамида.

1 — работники национального предприятия ИМУНА, 2 — экономически активное население, 3 — ученики-ремесленники, 4 — студенты, 5 — дети (в возрасте до 14 лет), остальные (в возрасте 15 и более лет).

Рис. 4. Плотность населения по жилым полигонам застройки.

Перевод: Л. Правдова

Eva Michaeli, Viktória Kandráčová

RATIONAL UTILIZATION OF LANDSCAPE POTENTIAL ON THE EXAMPLE OF ŠARIŠSKÉ MICHALANY

The care of human environment begins just where man lives, works, or spends most of his time. From the viewpoint of the object of geography a settlement with its ca-

dastre is the lowest unit that amalgamates potential (either complete or not) of basic functions of the social being. It represents an integral region of the lowest order. Solely through valorization of all relevant relationships between components of both physico-geographical and socio-economic-geographical spheres at level of this cell of applied-geographical information system the dialectics of micro-, meso- and macro-structures of human environment can be depicted.

The submitted contribution is an attempt to evaluate the mentioned relationships in both the cadastre and settlement of Šarišské Michalany, one of major central communes of the district Prešov, lying within the urbanization space Prešov—Sabinov in the Spišsko—Šarišské Medzihorie (as an intermediate mass).

The study is resulting both from the field investigation of the physico-geographical potential and its confrontation with actual economy. The given conception aided to arrive at trustworthy conclusions (in view of the possibilities) pointing out the non-desirable disproportions in exploiting the landscape in question from functional-chorological aspects. From these conclusions a proposition of changes in the landscape structure results in the interest of respecting the harmony between the socio-economic and natural components.

Map 1. Physico-geographical microregions.

Map 2. Land use.

Map 3. Proposition of changes in landscape structure.

Fig. 1. Reconnaissance map (according to the map Regional Geomorphological Division [E. Mazúr, M. Lukniš 1980]).

1 — boundary of the district, 2 — boundary of geomorphological units: 1 Beskydské Podhorie (piedmont), 2 Ondavská Vrchovina (bergland), 3 Čergov Mts, 4 Spišsko-Šarišské Medzihorie (intermediate mass), 4.1 Hromovec Mt, 4.2 Šarišské Podolie (valley), 4.3 Šarišský Vrch Mt, 4.4 Stráže Mts, Levočské Vrchy Mts, 6 Bachureň Mts, 7 Branisko Mts, 8 Šarišská Vrchovina (bergland), 9 Košická Kotlina (basin), 10 Slanské Vrchy Mts; 4 — rivers, 5 — territory investigated, 6 — roads, 7 — railways.

Fig. 2. Structure of physico-geographical microregions

G — geological substrate: 1 — siliceous-carbonaceous stony sediments of flood-plains, 2 — carbonaceous sediments of flood-plains, 3 — siliceous-carbonaceous sandy sediments of flood-plains, 4 — terrace gravels, 5 — loess sediments, 6 — fine solifluctional sediments, 7 — loamy-sandy deluvial sediments, 8 — slightly calcareous flysch sandstones; R — relief: 1 — relief of plains, 2 — moderately undulated relief of ridges and river terraces, 3 — smooth relief of steep slopes, 4 — moderately undulated relief of slopes, 5 — anthropogenetic relief; S — inclination: 1 — 0°–2°, 2 — 2°1'–4°, 3 — 4°1'–6°, 4 — 6°1'–8°, 5 — 8° and more; K — climate: 1 — warm and humid, 2 — warm and moderately humid, 3 — warm and moderately dry, 4 — warm, humid, of forest; V — underground waters: 1 — underground waters of river flood-plains, 2 — underground waters of river terraces, 3 — underground waters of fine solifluction sediments, 4 — joint-porous waters of flysch sandstones; P — soil types: 1 — raw alluvial soil, 2 — alluvial carbonate soil, 3 — typical alluvial soil, 4 — alluvial pseudogley, 5 — gleyed soil, 6 — typical brunisol, 7 — illimerized brunisol, 8 — typical brown forest soil, 9 — pseudogley brown forest soil; Ra — vegetation: 1 — Aegopodio-Alnetum praecarpaticum, 2 — Quercio-Carpinetum alnetosum, 3 — Carpino-Alnetum, 4 — Pruno-Alnetum, 5 — Carici (pilosae)-Carpinetum, 6 — Carici (pilosae)-Carpinetum dryopteridetosum, 7 — Carici (pilosae)-Carpinetum lusuletosum; B — biotopes: 1 — forest, 2 — forest margins, 3 — shrubs, 4 — meadows, 5 — pastures, 6 — arable land, 7 — orchards, 8 — synanthropic communities, 9 — flowing waters, 10 — human settlements.

Fig. 3. Age pyramid.

1 — those working in the national enterprise Imuna, 2 — economically active people, 3 — apprentices, 4 — students, 5 — children (under 14), the others (15 and more).

Fig. 4. Population density according to residential polygons within built-up areas.

Translated by A. K r a j č í r